

**TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİR SÖZ DİZİMİ TERİMİ ÖNERİSİ: KISA ÇİZGİ ÖBEĞİ (KISA ÇİZGİ İŞARETİYLE KURULMUŞ BÜTÜNLEŞİKLİK BİLDİREN ÖBEK)
Doç. Dr. Anıl ÇELİK***

Öz: Türkiye Türkçesinin muhtelif söz dizimi çalışmalarında pek çok sözcük öbeği tanımı ve tasnifi mevcuttur. Bu tanımların birçoğu; sözcük öbeklerinin en az iki sözcükten meydana geldiği, anlam ve yapı açısından bir bütünlük sergilediği, herhangi bir yargı bildirmedeği vb. konularında görüş birliği içindedir. Bu çalışmada, yukarıdaki görüşler temel alınmış ve Türkiye Türkçesi yazı dilinde kısa çizgi işareti ile birlikte çeşitli işlevlerde kullanıldığı tespit edilen, bütünlük anlatımını ön plana çıkaran bir sözcük öbeği türü tanımlanarak bu öbek türünün nitelikleri sıralanmaya çalışılmıştır. Söz konusu öbeğin adlandırılması için "kısa çizgi öbeği" terimi önerilmiştir. Bu öbek türünün Türkçede; istikamet ve hedef aralığı bildirme, sayı ve miktar aralığı bildirme, rekabet ve skor bildirme, mensubiyet ve adres bildirme, süre aralığı bildirme ve bütünlük birliktelik bildirme gibi işlevler taşıyan yapılar meydana getirmek için kullanıldığı konusu örnekler ve çözümlemeler aracılığıyla dile getirilmiştir. Bu türün, diğer bazı sözcük öbekleriyle ayrıştığı noktalar üzerinde durulmuş, müstakil bir sözcük öbeği türü olarak gramer kitaplarında kendine yer bulması gerektiği savı dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Gramer, Söz Dizimi, Sözcük Öbekleri, Kısa Çizgi.

**AN OFFER FOR A SYNTAX TERM IN TURKISH: HYPHENATED PHRASE
(PHRASE THAT STATES INTEGRATION ESTABLISHED WITH HYPHEN)**

Abstract: There are many phrase definitions and classifications in various syntax studies of Turkish. Many of these definitions are in agreement on issues such as the fact that phrases consist of at least two words, exhibit integrity in terms of morphology and semantic, and do not state any judgment, etc. In this study, the above views are taken as a basis and a type of phrase that highlights the expression of integration is introduced in the Turkish writing language, which is found to be used in various functions along with a hyphen mark. In addition, the qualities of this type of phrase are tried to be sorted out and the term "hyphenated phrase" is offered for naming the phrase in question. It is expressed through examples and analysis that this type of phrase is used to create structures with functions such as specifying the range of direction and target, the range of numbers and quantities, competition and score, affiliation and address, time interval and integrated association. It is emphasized that this type of phrase is distinguished from some other phrases, and the argument that it should find a place for itself in grammar books as a separate type of phrase is asserted.

Keywords: Turkish, Grammar, Syntax, Phrases, Hyphens..

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, acelik@bartin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6035-5303.

Giriş

Sözcük öbekleri; pek çok farklı kaynaktan pek çok farklı şekilde adlandırılmış, tanımlanmış ve muhtelif şekillerde tasnif edilmiştir¹. Her ne kadar dil bilgisi öğretimindeki Türkoloji geleneğine dayanan genel kabullere² itiraz eden birçok dil bilimci mevcutsa da Korkmaz'ın (1992:100) "Cümle içinde kavramlar arasında ilişki kurmak üzere birden çok kelimenin belirli kurallar ile yan yana getirilmesinden oluşan, yapı ve anlamındaki bütünlük dolayısıyla cümle içinde tek bir nesne veya hareketi karşılayan ve herhangi bir yargı bildirmeyen kelimeler topluluğu" şeklindeki tanımı bu kavramın genel bir tanımlaması olarak sunulabilir.

Dil, canlı bir varlıktır ve devinim halindedir. Dil dizgesinin içinde yer alan pek çok unsurun zamanla kullanım alanlarını, işlevlerini ve görevlerini genişlettikleri görülür. Bu unsurlardan biri de noktalama işaretleridir. Araştırmanın konusu dolayısıyla incelenecek noktalama işaretlerinden kısa çizginin (-) bir imla işaretçisi olarak eski ve yeni kullanım yerleri üzerine Alibekiroğlu'nun (2020: 547-557) bir çalışması mevcuttur.

İşbu çalışmada ise yazı dilinde kısa çizgi işareti (-) ile birlikte kullanıldığı tespit edilen muhtelif bağlamlardaki sözcük öbeği yapısından söz dizimi ile ilgili kaynaklarda bahsedilmesi gerektiği savından hareket edilmiş, ilgili konu aşağıda örneklerle ve ayrıntılı şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

Son zamanlarda çeşitli araştırmacılarca gündeme getirilen ama geleneksel söz dizimi kitaplarında yer almayan sözcük öbekleriyle ilgili başka öneriler de mevcuttur. Muna Yüceol Özözen'in (2000) "Türkiye Türkçesinde Saat Anlatımlarının Sözdizimsel Yapısı", Sedat Balyemez'in (2008, 2014) "Türkiye Türkçesinde Dakikalı Saat İfadeleri ve Saat Grubu", "Türkiye Türkçesinde Tarih İfade Etmek İçin Kullanılan Yapıların Söz Dizimi Bakımından İncelenmesi", Caner Kerimoğlu'nun (2016) "Sözcük Öbeği Olarak Cümle ve Bir Öbek Önerisi", Hasan Karaca'nın (2018) "Türkiye Türkçesinde Sadece Sayılarla Kurulan Söz Dizimsel Yapılar" ve Abdurrahman Özkan'ın (2018) "Bir Söz Dizimi Terimi: Özel İsim Grubu" gibi çalışmaları bu tür önerilere örnek olarak gösterilebilir.

Kısa Çizgi (-) ve Kullanım Yerleri

Türk Dil Kurumu, Yazım Kılavuzu'nda (Akalin vd., 2012: 34-35) kısa çizginin kullanım yerlerini şu şekilde sıralar;

1. Satıra sığmayan kelimeler bölünürken satır sonuna konur.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Ertane Baydar, Arzu Sema - Baydar, Turgut. "Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları", A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16, 2001: 27-47.

² Ayrıntılı bilgi için bk. Kerimoğlu, Caner. "Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi ile İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 2006: 106- 118.

2. Cümle içinde ara sözlere veya ara cümleleri ayırmak için ara sözlere veya ara cümlelerin başına ve sonuna konur, bitişik yazılır.
3. Kelimelerin kökleri, gövdeleri ve eklerini birbirinden ayırmak için kullanılır.
4. Fiil kök ve gövdelerini göstermek için kullanılır.
5. İsim yapma eklerinin başına, fiil yapma eklerinin başına ve sonuna konur.
6. Heceleri göstermek için kullanılır.
7. *Arasında, ve, ile, ila, ...-den ...-e* anlamlarını vermek için kelimeler veya sayılar arasında kullanılır.
8. Matematikte çıkarma işareti olarak kullanılır.
9. Sıfırdan küçük değerleri göstermek için kullanılır.

Alibekiroğlu (2020: 547-557), başka birtakım kaynaklarda bunlara ek olarak; Arapça ve Farsça tamlamalarda, yabancı bazı terimlerin yazımında ve madde başı rakamlarından sonra kısa çizgi işaretinin kullanıldığını belirttiğinden söyledikten sonra mezkûr maddelere; söz konusu işaretin kimi birleşik sözcüklerin yazımında, bir tarafı tek bir harften oluşan bazı terimlerin yazımında, zıt anlamlı sözcüklerin bir arada kullanılması sırasında ve kimi yazılarda örnekleri sıralamada virgül yerine kullanıldığı tespitlerini ekler. Bunlarla beraber kısa çizginin kullanıldığı Türkçenin genel söz dizimi kurallarına aykırı kullanımlardan örnekler verir, bunlar deyimlerin ve ikilemelerin yazımında karşılaşılan bazı yanlış kullanımlardır.

Kısa çizgi işaretinin Türkçedeki yeni kullanımlarından, gerek Türkçenin söz dizimine uygun olanlar gerekse uygun olmayanların görülüş sıklığının artmasında, batı dilleriyle etkileşimin payı büyüktür³.

Yukarıda bahsedilenler arasında Türk Dil Kurumu'nun kısa çizginin kullanım yerleri listesindeki yedinci madde, bu çalışmanın konusunu doğrudan ilgilendirmektedir; "*Arasında, ve, ile, ila, ...-den ...-e anlamlarını vermek için kelimeler veya sayılar arasında kullanılır.*". Bu maddede bahsedilen kullanımlar ve bazı ek kullanımlarda kısa çizgi (-) işaretinin, birçok bağlamı içinde barındıran bir çatı sözcük öbeği türünün belirleyicisi olarak yazı dilinde kullanıldığı düşünülmektedir.

Kısa Çizgi Öbeğinin Tanımı ve Özellikleri

³ Batı dillerinden geçen bazı ön ekli kullanımların da kısa çizginin yanlış kullanılmasında pay sahibi olduğu burada vurgulanmalıdır. Bk. Çelik, Anıl. "Türkçede Kelime Olarak Kullanılan Batı Kaynaklı Ön Eklerin Bugünkü Durumu Üzerine". *Eurasian Academy Of Sciences Social Sciences Journal*, 6, 2015: 82-99; Çelik, Anıl. "Türk Dilinde Bir Modernleşme Sorunu: Türkçe Kelimelere Batı Kaynaklı Ön Ekler Getirilerek Türetilen Yeni Terimler". *Dil ve Edebiyat Yazıları İçinde*. 53-77, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2018; Şahin, Hatice. "Türkçede Ön Ek". *Uludağ Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 2006: 65-77.

Birtakım sözcük öbekleri Türkçeye yabancı diller aracılığıyla girer ya da onlar aracılığıyla Türkçede yaygınlaşır. “Soyadı öbekleri” bu türden kullanımlara örnek olarak gösterilebilir. “*Soyadı kanunumuz aile adını kanunlaştırırken Batı dilleri örneğine uymuş ve tabii kullanışa aykırı olarak ayamay, dolayısıyla aile adını kişi adından sonraya almıştır.*” (Banguoğlu, 1990:516). Böylece “soyadı öbeği” olarak adlandırılan sözcük öbeği türü Türkçede ortaya çıkmıştır.

Yazı dilinde kısa çizgi (-) ile birlikte kurulan, farklı bağlamları bünyesinde barındıran ve adlandırılması için bu çalışmada “kısa çizgi öbeği” terimi önerilen sözcük öbeği türü de yabancı diller etkisiyle Türkçede yaygınlaşmakta olan bir türdür. Batı dilleri başta olmak üzere başka dillerde de imlada kısa çizgi (-) işaretine benzer kullanımlar mevcuttur. Ancak, örneğin İngilizcedeki tire kullanımlarında “hyphen”, “en dash” ve “em dash” ayrımına gidildiği görülür. Türkiye Türkçesi yazı dilinde kısa çizgi öbeği oluşturan yapıların benzerleri, İngilizcede “hyphen”den daha uzun, “em dash”ten daha kısa, orta uzunlukta bir tire olan “en dash” işareti ile birlikte yazılır. Türkçenin tercihi “kısa çizgi” işaretinden yanadır.

Bu çalışmada nitelikleri açıklanmaya çalışılacak olan sözcük öbeği türü için yukarıda da belirttiğimiz gibi “kısa çizgi öbeği” terimini önermekteyiz. Buna göre, kısa çizgi öbeği; Türkiye Türkçesi yazı dilinde kısa çizgi (-) işareti ile birlikte kurulan ve anlamsal olarak bütünleşik “/x/-den /y/-e”⁴, /x/ ve /y/ arasında, /x/ ve /y/ arasındaki, /x/-e karşı /y/, /x/’e bağlı-mensup /y/, /x/ ila /y/, /x/ ve /y/” ile bu yapılardan bazılarının daha fazla öge ile genişletilmiş biçimlerini içeren, istikamet ve hedef aralığı bildirme işlevi, sayı ve miktar aralığı bildirme işlevi, rekabet ve skor bildirme işlevi, mensubiyet ve adres bildirme işlevi, süre aralığı bildirme işlevi ve bütünleşik birliktelik bildirme işlevi gibi muhtelif işlevlerde ortaya çıkan bir sözcük öbeği türüdür. Kısa çizgi öbekleri şekilsel olarak tek bir sözcük gibi kullanılır ve bağlama göre değişik işlevler kazanırlar. Birtakım özellikleri, başka bazı sözcük öbekleriyle ve birleşik adlarla benzeşiyormuş gibi gözükse de kısa çizgi öbeklerinin yapıları bunlardan farklıdır.

İstikamet-Hedef Aralığı Bildirme İşlevi: Ek almamış iki sözcüğün arasına giren kısa çizgi “-” işareti, istikamet ve hedef aralığı bildirme bağlamı kısa çizgi öbeklerinde bütünleşik bir “/x/-den /y/-e” anlamını temsil edebilir ve bu anlam öbeğe üçüncü bir öge eklenerek “/x/-den /y/-e, /y/’den /z/-e”⁵ şeklinde genişletilebilir. Söz konusu öbek, aynı yöntemle “/x/ ve /y/ arası-arasındaki” ve “/x/ ve /y/, /y/ ve /z/ arası-arasındaki” anlam dairesinde de ortaya çıkabilir.

Örnekler:

⁴ /x/, öbeği oluşturan ilk sözcüğü; /y/, öbeği oluşturan ikinci sözcüğü temsil etmektedir.

⁵ /z/ öbeği oluşturan üçüncü sözcüğü temsil etmektedir.

- a) “Buraya Aydın-İzmir otoyolunu kullanarak geldim.” [Benzer Anlam Yapısı: Aydın’dan İzmir’e ‘kadar’ (otoyol) / Aydın ve İzmir Arası-Arasındaki (otoyol)] [Şekil Yapısı: Aydın-İzmir (otoyolu)].

→ “Aydın-İzmir otoyolu” ad tamlamasının derin yapısı “Aydın+φ otoyolu, İzmir+φ otoyolu” şeklinde değil “Aydın-İzmir+φ otoyolu” şeklindedir. Tamlamada iki ayrı otoyoldan değil; istikamet anlatımlı, bütünleşik bir Aydın-İzmir otoyolundan söz edilmektedir. Görüldüğü üzere kısa çizgi öbeği, başka sözcük öbeklerinin yapılarına katılırken bir bütün olarak hareket edebilmektedir.

- b) “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi’nin açılışı yarın yapılacak.” [Benzer Anlam Yapısı: Bakü’den Tiflis’e, Tiflis’ten Ceyhan’a ‘kadar’ (Boru Hattı) / “Bakü ve Tiflis, Tiflis ve Ceyhan Arası/ Arasındaki (Boru Hattı)”] [Şekil yapısı: Bakü-Tiflis-Ceyhan (Boru Hattı)].

→ “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı” ad tamlamasının derin yapısı “Bakü+φ Boru+φ Hattı, Tiflis+φ Boru+φ Hattı, Ceyhan+φ Boru+φ Hattı” şeklinde değil, “Bakü-Tiflis-Ceyhan+φ Boru+φ Hattı” şeklindedir. Tamlamada üç ayrı boru hattından değil, istikamet anlatımlı, bütünleşik bir Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı’ndan söz edilmektedir. Görüldüğü üzere kısa çizgi öbeği, başka sözcük öbeklerinin yapılarına katılırken bir bütün olarak hareket edebilmektedir.

- c) “Türkçe-İngilizce sözlük aldım.” [Benzer Anlam Yapısı: Türkçeden İngilizceye (sözlük)] [Şekil Yapısı: Türkçe-İngilizce (sözlük)].

→ “Türkçe-İngilizce sözlük” sıfat tamlamasının derin yapısı “Türkçe sözlük, İngilizce sözlük” şeklinde değildir. Tamlamada; hedef aralığı bildirme bağlamında, tek bir “Türkçe-İngilizce sözlük”ten bahsedilmektedir. Görüldüğü üzere kısa çizgi öbeği, başka sözcük öbeklerinin yapılarına katılırken bir bütün olarak hareket edebilmektedir.

Yukarıdaki örneklerde de fark edildiği gibi istikamet ve hedef aralığı bildirme bağlamlı kısa çizgi öbeklerinde öbeği oluşturan sözcükler anlamsal olarak bütünleşik “/x/-den /y/-e”, “/x/-den /y/-e, /y/’den /z/-e” ya da “/x/ ve /y/ arası-arasındaki”, “/x/ ve /y/, /y/ ve /z/ arası-arasındaki” kavram alanına girerken bünyelerine herhangi bir ek ya da yanlarına fazladan bir sözcük almazlar. O kavram alanı yazı diline kısa çizgi işareti (-) ile yansıtılır.

Bu sözcük öbeği türünde bağlam çok önemlidir. Örneğin “istikamet bildirme” bağlamlı kısa çizgi öbeğinde unsurların sırası anlam belirleyicidir, unsurların herhangi birinin yeri değiştirildiğinde anlam da tamamen değişir. “İstikamet bildirme” bağlamı bilinen “Bakü-Tiflis-Ceyhan” sözcük öbeğiyle “Tiflis-Ceyhan-Bakü”, “Ceyhan-Bakü-Tiflis” ve “Tiflis-Bakü-Ceyhan” gibi sözcük öbeklerinin anlamı tamamen farklıdır, her biri ayrı bir istikamet belirtmektedir. “Türkçe-İngilizce” örneğinde de durum böyledir. Sözlüklerin ilk sayfasında “İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce” [Türkçeden İngilizceye, İngilizceden Türkçeye] vb. ibareler bulunur. Bu kullanımlar,

yukarıda anlatılmak isteneni somutlaştırmak adına kullanışlı örneklerdir. Söz konusu öbekte, unsurların yeri değiştirildiğinde hedef aralığının yönü görüldüğü üzere tam zıt tarafa doğru dönmüştür. Öte yandan “istikamet ve hedef aralığı” bağlamı olmayan “Kendini bir iş-okul-sanat çıkmazının ortasında bulmuştu.” örnek cümlesindeki “iş-okul-sanat” kısa çizgi öbeğinde kuvvetlendirilmiş bir “ve” işlevi; bütünleşik bir birliktelik bağlamı mevcuttur ve bu öbeğin unsurlarının yeri değiştirilebilir.

Yukarıdaki yön-mesafe aralığı bildirme bağlamı örneklerden bazıları anlamsal olarak aitlik öbeklerine [Aydın ve İzmir arasındaki] yaklaşırsa da “*aitlik öbekleri, aitlik eki eklenen kelime ve ondan önce gelen en az bir kelimeyle kurulan kelime gruplarıdır.*” (Altun, 2011:15). Örnekteki kısa çizgi öbeği [Aydın-İzmir] bir aitlik eki aracılığıyla teşekkül etmemiştir. Bütünleşikliği yazı dilinde, kısa çizgi işareti (-) ile temsil edilmiştir. Bu öbeğin aitlik öbeğini oluşturan unsurlarla değil, kısa çizgi öbeğini oluşturan unsurlarla ortaya çıkmasının sebebi, yalnızca dilde en az çaba ilkesinin işletilmesi değil, aynı zamanda anlamındaki bu bütünleşiklik ifadesidir. İstikamet ve hedef aralığı bildirme bağlamı kısa çizgi öbeklerinin yapıları ve anlamsal kuruluş mantıkları aitlik öbeğinden farklıdır.

Kısa çizgi öbeği ile karıştırılabilecek yapılardan bir diğeri olan “birleşik isim” terimi ile ilgili Türkiye Türkolojisi yayınlarında bir karmaşa söz konusudur. Özkan (2018: 1-11), “*Birleşik isim terimi şekil bilgisi kaynaklarında ve terim sözlüklerinde “hanımeli, cumartesi, gecekondur” gibi örnekler için, söz dizimi veya söz dizimine yer veren kaynaklarda ise “Reşat Nuri Güntekin, Yahya Kemal Beyatlı, Peyami Safa, Muharrem Ergin” gibi yapılar için kullanılmaktadır.*” der ve “*Birleşik isim, değişik kelime grubu kalıplarıyla oluşturulan ve fiil özelliği göstermeyen birleşik kelimelerin ortak adıdır.*” şeklinde işbu çalışmada da kabul edilen bir birleşik isim tanımlaması yapar. Ona göre “*Bir şahsa özel ad olmak üzere iki veya daha fazla özel ismin bir araya gelmesiyle oluşan kelime grubuna özel isim grubu denir.*” Bu ehemmiyetli tespitlere katılmakla birlikte bu çalışmada aynı tanımlı “özel isim grubu” terimi yerine “kişi adı öbeği” terimi tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra, “kişi adı öbeği”nin alt türlerinin de şu şekilde olduğu düşünülmektedir: a) Kişi ilk adı + kişi ikinci adı öbeği (örn. Mustafa Kemal) b) Kişi ilk adı + soyadı öbeği (örn. Zeynep Korkmaz) c) Kişi ilk adı + kişi ikinci adı + soyadı öbeği (örn. Mustafa Kemal Atatürk). Bu terimin ve tasnifin tercih edilmesinin sebebi “Aydın-İzmir” ya da “Mazhar-Fuat-Özkan” gibi kısa çizgi öbeklerinin de art arda sıralanan özel isimlerden teşekkül eden birtakım örnekler vermesi dolayısıyla bu iki farklı öbeği karşılayan terimler arasında ortaya çıkabilecek anlam karmaşalarının önüne geçilmeye çalışılmasıdır. Örneğin “Aydın-İzmir” ya da “Mazhar-Fuat-

Özkan” gibi bazı öbekler de özel adların herhangi bir ek almaksızın⁶ art arda gelmesinden (özel ad + özel ad + özel ad...) ⁷ ortaya çıkabilir ancak oluşum biçimleri, anlam ve kavram alanları kişi adı öbeklerinden tamamen farklıdır. Birleşik sözcükler ise muhtelif sözcük öbeklerinin kalıplaşması nihayetinde ortaya çıkar. Elbette kısa çizgi öbeklerinin kalıplaşması yoluyla da birleşik sözcükler ortaya çıkabilir. Ancak yukarıda belirtilenler, bahsi geçen tanımlamalar ve nüanslar dikkate alınarak bu kavramlar ile kısa çizgi öbekleri birbirlerine karıştırılmamalıdır.

İmla işaretleri yazı dili için oldukça önemli unsurlardır. Dil dizgesinin her parçasının olduğu gibi yazı dilinin öğelerinden noktalama işaretlerinin görevleri de dildeki içsel dinamiklerle evrilebilir yahut dışarıdan ödünçlerle genişleyebilir. Kısa çizgi işareti, mezkûr öbeklerin yazı dilinde belli bağlamlarda ifade edilmesini sağlayarak öbeği oluşturan unsurlar arasındaki bütünleşikliği ön plana çıkarır. Dilin en temel ilkelerinden “dilde emekten ve zamandan tasarruf” ya da diğer adıyla “dilde en az çaba” ilkesi göz önüne alındığında son derece ekonomik bir öbek oluşturma yöntemiyle ortaya çıkarılan kısa çizgi öbeklerinin dilde niçin böyle kolay kabul gördüğü ve yaygınlaştığı anlaşılabilir.

Etkileşim Bildirme İşlevi: Ek almamış iki sözcüğün arasına giren kısa çizgi “-” işareti, etkileşim bildirme bağlamı kısa çizgi öbekleri bünyesinde bütünleşik bir “/x/ ile /y/ arasındaki” anlamını temsil edebilir.

Örnekler:

- a) “Heyet, Türkiye-İngiltere ilişkilerinin güçlendirilmesi konusunu görüştü.” [Benzer Anlam Yapısı: Türkiye ile İngiltere arasındaki (ilişkiler)] [Şekil Yapısı: Türkiye-İngiltere (ilişkileri)].

→ “Türkiye-İngiltere ilişkileri” ad tamlamasının derin yapısı “Türkiye+φ ilişkileri, İngiltere+φ ilişkileri” şeklinde değil, “Türkiye-İngiltere+φ ilişkileri” şeklindedir. Tamlamada iki ayrı ilişkiden değil; etkileşim anlatımlı, bütünleşik bir Türkiye-İngiltere ilişkilerinden söz edilmektedir. Görüldüğü üzere kısa çizgi öbeği, başka sözcük öbeklerinin yapılarına katılırken bir bütün olarak hareket edebilmektedir. Burada kısa çizgi işareti aracılığıyla ifade edilen anlam, salt “Türkiye ile İngiltere+φ ilişkileri” veya “Türkiye ve İngiltere+φ ilişkileri” olarak düşünülmemelidir. Yapının bağlaçlarla değil, kısa çizgi öbeğiyle kurulmuş olmasının sebebi yalnızca “dilde en az çaba ilkesi” değildir. Bu anlatımda iki ülke arasındaki ilişki yumağının bütünleşikliği ön plana çıkarılmış ve bir ilişki adı nitelenmiştir. Yani bu kullanımda “kısa çizgi öbeği” anlamsal olarak sıfat görevi görmüştür. Bilindiği üzere “*bir kelime grubu diğer bir grubun ögesi olabilir.*” (Altun, 2011:14).

⁶ Yazı dilinde kısa çizgi işareti ile birlikte kullanılırlar.

⁷ Yazı dilinde, kişi adı öbeklerinden birlikte kullanıldıkları kısa çizgi (-) işareti ile de ayrılırlar.

- b) “Spor-sanat iş birliğiyle ülkenin tanıtımına katkı sağlandı.” [Benzer Anlam Yapısı: Spor ile Sanat Arasındaki (iş birliği)] [Şekil Yapısı: Spor-sanat (iş birliği)].

→ “Spor-sanat iş birliği” ad tamlamasının derin yapısı “Spor+φ iş birliği, Sanat+φ iş birliği” şeklinde değil, “Spor-sanat+φ iş birliği” şeklindedir. Tamlamada iki ayrı iş birliğinden değil; etkileşim anlatımlı, bütünleşik bir spor-sanat iş birliğinden söz edilmektedir. Görüldüğü üzere kısa çizgi öbeği, başka sözcük öbeklerinin yapılarına katılırken bir bütün olarak hareket edebilmektedir.

Yukarıdaki örneklerde de fark edildiği gibi etkileşim bildirme bağlamlı kısa çizgi öbeklerinde öbeği oluşturan sözcükler anlamsal olarak bütünleşik “/x/ ile /y/ arasındaki” kavram alanına girerken bünyelerine herhangi bir ek ya da yanlarına fazladan bir sözcük almazlar. O kavram alanı yazı diline kısa çizgi işareti (-) ile yansıtılır.

Etkileşim bildirme bağlamındaki kısa çizgi öbeğinin unsurlarının yerleri, aksini isteyen göstergeler olmadığı sürece birbirleriyle değiştirilebilir.

Yukarıdaki etkileşim bağlamlı örneklerden bazıları anlamsal olarak aitlik öbeklerine [Türkiye ile İngiltere arasındaki] yaklaşırsa da bunların yapılarının ve anlamsal kuruluş mantıklarının aitlik öbeğinden farklı olduğu bu çalışmanın “İstikamet ve hedef aralığı bildirme bağlamı” başlığı altında açıklanmıştı. Şekil yönünden kısa çizgi öbeği ile karıştırılabilecek yapılardan olan “birleşik isim” ve “özel isim öbeği” terimleri ile ilgili tartışmalar ve kısa çizgi öbeklerinin bu yapılardan ayrıştığı yönler hakkında da yine aynı başlık altında bilgi verilmişti. Bu tür yapıların “bağlama öbeklerinden” farkları ise aşağıda “sayı ve miktar aralığı bildirme işlevi” başlığı bünyesinde ele alınmıştır.

Süre Aralığı Bildirme İşlevi: Ek almamış iki sözcüğün ya da sayının arasına giren kısa çizgi “-” işareti, süre aralığı bildirme bağlamlı kısa çizgi öbekleri bünyesinde bütünleşik bir “/x/ ile /y/ arası-arasında-arasındaki” anlamını temsil edebilir.

Örnekler:

- a) “Sınav saatinin 09:45-10:45 olduğu belirtildi.” [Benzer Anlam Yapısı: 09:45 ile 10:45 arası] [Şekil Yapısı: 09:45-10:45].

→ Bu yapıda iki ayrı sınav saatinden değil, bütünleşik bir 09:45-10:45 süre aralığından söz edilmektedir. Buradaki kısa çizgi öbeği, geçtiği cümlenin derin yapısında bir bütün olarak konumlanmıştır.

- b) “1914-1918 Birinci Dünya Savaşı’nda çok canlar kaybedildi.” [Benzer Anlam Yapısı: [1914 ile 1918 arasındaki (Birinci Dünya Savaşı)] [Şekil Yapısı: 1914-1918 (Birinci Dünya Savaşı)].

→ Bu yapıda iki ayrı yılda yapılan bir savaştan değil bütünleşik süre aralığından söz edilmektedir. Buradaki kısa çizgi öbeği, geçtiği cümlelerin derin yapısında bir bütün olarak konumlanmıştır.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere süre aralığı bağlamı kısa çizgi öbeklerinde öbeği oluşturan sözcükler, anlamsal olarak bütünleşik “/x/ ile /y/ arası-arasında-arasındaki” kavram alanına girerken bünyelerine herhangi bir ek ya da yanlarına fazladan bir sözcük almazlar. O kavram alanı yazı diline kısa çizgi işareti (-) ile yansıtılır.

Süre aralığı bildirme bağlamındaki kısa çizgi öbeğinin unsurlarının sıraları önemlidir. Önceki unsur, süre aralığının başlangıcını; sonraki unsur ise süre aralığının bitişini bildirecek şekilde öbekte yerini alır, “1914-1918” yerine “1918-1914” denilemez.

Yukarıdaki süre aralığı bağlamı örneklerden bazıları anlamsal olarak aitlik öbeklerine [1914 ile 1918 arasındaki] yaklaşırsa da bunların yapılarının ve anlamsal kuruluş mantıklarının aitlik öbeğinden farklı olduğu bu çalışmanın “İstikamet ve hedef aralığı bildirme bağlamı” başlığı altında açıklanmıştır. Yine bu bağlamdaki örneklerden bir kısmı da anlamsal olarak belirtisiz isim tamlamasına (1914 ile 1918 arası) yaklaşmış gözükür. Oysa belirtisiz isim tamlamaları “*tamlayan ve tamlanan öğelerinden ilkinin yüzey yapıda bir ek barındırmadığı, ikincisinin iyelik üçüncü kişi eki aldığı kelime grubu*”dur (Altun, 2011:17). Kısa çizgi öbeklerinin ise her iki unsuru da eksiz durumdadır. Buna bakarak bu öbek türünü eksiz ad tamlamaları ile de karıştırmamak gerekir. Eksiz ad tamlamalarında yer alan adlar arasında aitlik-sahiplik ilişkisi ve bu adların derin yapılarında ad tamlamalarını kuran ekler tespit edilebilmektedir. Kısa çizgi öbeklerinin ise bütünleşiklikleri yazı dilinde, kısa çizgi işareti (-) ile temsil edilir. Unsurların arasında aitlik-sahiplik ilişkisi yoktur.

Sayı ve Miktar Aralığı Bildirme İşlevi: Ek almamış iki sözcüğün ya da sayının arasına giren kısa çizgi “-” işareti, sayı ve miktar aralığı bildirme bağlamı kısa çizgi öbekleri bünyesinde bütünleşik bir “/x/ ile /y/” ya da “/x/-den /y/-e kadar” anlamlarını temsil edebilir.

Örnek:

- a) “Bu oyun, 2-4 oyuncuyla oynanmaktadır.” [Benzer Anlam Yapısı: 2 ila 4 / 2’den 4’e kadar (oyuncu)] [Şekilse Yapı: 2-4 (oyuncu)].

→ Bu yapıda iki ayrı oyuncu sayısından değil, bütünleşik bir “2-4” miktar aralığından söz edilmektedir. Buradaki kısa çizgi öbeği, geçtiği cümlelerin derin yapısında bir bütün olarak konumlanmıştır.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere sayı ve miktar aralığı bağlamı kısa çizgi öbeklerinde öbeği oluşturan sözcükler ya da sayılar anlamsal olarak bütünleşik “/x/ ile /y/” ya da “/x/-den

/y/-e kadar” kavram alanlarına girerken bünyelerine herhangi bir ek ya da yanlarına fazladan bir sözcük almazlar. O kavram alanı yazı diline kısa çizgi işareti (-) ile yansıtılır.

Sayı ve miktar aralığı bildirme bağlamındaki kısa çizgi öbeğinin unsurlarının sırası önemlidir. Başlangıç sayısı önceki unsur; bitiş sayısı sonraki unsur olarak öbekte yerini alır, bu bağlamda “2-4” yerine “4-2” denilemez.

Yukarıda yer alan sayı ve miktar aralığı bildirme bağlamı örnek, anlamsal olarak bağlama öbeklerine [2 ila 4] yaklaşırsa da bağlama öbekleri “kelime ya da kelime gruplarının arasına bağlaçların getirilmesiyle kurulu kelime gruplarıdır.” (Altun, 2011:18). Örnekteki kısa çizgi öbeği [2-4] bir bağlaç aracılığıyla teşekkül etmemiştir. Bütünleşikliği yazı dilinde, kısa çizgi işareti (-) ile temsil edilmiştir. Bu öbeğin, bağlama öbeğini oluşturan unsurlarla değil de kısa çizgi öbeğini oluşturan unsurlarla ortaya çıkmasının sebebi, yalnızca dilde en az çaba ilkesinin işletilmesi değil, aynı zamanda anlamındaki bu bütünleşiklik ifadesidir. Sayı ve miktar aralığı bildirme bağlamı kısa çizgi öbeklerinin yapıları ve anlamsal kuruluş mantıkları bağlama öbeklerinden farklıdır. Bulak (2018:62-74), geleneksel “bağlama öbeği” tanımlarına itiraz eder, “bu yapıyı oluşturan unsurlar arasında ana unsur yardımcı unsur ayrımı yapılamaması, bunlarda her unsurun kendi vurgusunu alması, vurgularının eşit olması ve bu yapıların geçtikleri cümlelerin derin yapılarında bir bütün olarak değil de ayrı ayrı öge olmaları, yine başka kelime gruplarının yapılarına katılırken bir bütün olarak hareket edememeleri” gibi sebepleri de itirazına dayanak olarak gösterir ve bu öbeğin kelime grubu olarak değerlendirilmemesi gerektiğini belirtir.

Yukarıda kısa çizgi öbeği ile ilgili olarak verilen örneklerde yer alan yapılar, tıpkı sözcük öbeği tanımlarının genel kabullerinde belirtildiği gibi en az iki bağımsız sözcükten meydana gelmekte, şekil ve mana açısından bir bütünlük göstermekte, bir varlığın ya da kavramın adı olabilmekte (Altun, 2011: 13-14), başka sözcük öbeklerinin yapılarına katılırken bir bütün olarak hareket edebilmekte ve geçtikleri cümlelerin derin yapılarında bir bütün olarak konumlanabilmektedir. Dolayısıyla benzeştikleri diğer sözcük öbekleriyle de yukarıda gösterildiği üzere çeşitli yönleriyle ayrılan bu yapıların müstakil bir sözcük öbeği türü olarak değerlendirilmesi ve “kısa çizgi öbeği” olarak adlandırılması bu çalışma aracılığıyla önerilmektedir.

Rekabet ve Skor Bildirme İşlevi: Ek almamış iki sözcüğün ya da sayının arasına giren kısa çizgi “-” işareti, rekabet ve skor bildirme bağlamı kısa çizgi öbekleri bünyesinde bütünleşik bir “/x/-e karşı /y/” anlamını temsil edebilir.

Örnekler:

- a) “Hep beraber Galatasaray-Fenerbahçe karşılaşmasını izledik.” [Benzer Anlam Yapısı: Galatasaray’a karşı Fenerbahçe (karşılaşması)] [Şekil Yapısı: Galatasaray-Fenerbahçe (karşılaşması)].

→ “Galatasaray-Fenerbahçe karşılaşması” ad tamlamasının derin yapısı “Galatasaray+φ karşılaşması, Fenerbahçe+φ karşılaşması” şeklinde değil, “Galatasaray-Fenerbahçe+φ karşılaşması” şeklindedir. Tamlamada iki ayrı karşılaşmadan değil; rekabet bildirme anlatımlı, bütünleşik bir Galatasaray-Fenerbahçe karşılaşmasından söz edilmektedir. Görüldüğü üzere kısa çizgi öbeği, başka sözcük öbeklerinin yapılarına katılırken bir bütün olarak hareket edebilmektedir.

- b) “O karşılaşmada 2-1 yenilmeleri turnuvadan elenmelerine yol açtı.” [Benzer Anlam Yapısı: 2’ye karşı 1 (yenilme)] [Şekil Yapısı: 2-1 (yenilme)].

→ Bu yapıda iki ayrı skordan değil, bütünleşik bir “2-1” skorundan söz edilmektedir. Buradaki kısa çizgi öbeği, geçtiği cümlenin derin yapısında bir bütün olarak konumlanmıştır.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere rekabet ve skor bildirme bağlamlı kısa çizgi öbeklerinde öbeği oluşturan sözcükler ya da sayılar anlamsal olarak bütünleşik “/x/-e karşı /y/” kavram alanına girerken bünyelerine herhangi bir ek ya da yanlarına fazladan bir sözcük almazlar. O kavram alanı, yazı diline kısa çizgi işareti (-) ile yansıtılır.

Rekabet bildirme bağlamındaki kısa çizgi öbeğini oluşturan unsurların sırası, bir müsabaka anlattığı durumda, spor diline özgü yeni bir anlatım kazanmıştır. Bilhassa futbol dilinde, öbeğin ilk unsuru ev sahibi takımı, ikinci unsuru ise deplasman takımını temsil eder (Örn. “Hep beraber Galatasaray-Fenerbahçe karşılaşmasını izledik.”). Yani, futbol müsabakasını anlattığına dair göstergelerin olduğu kullanımlar dahilinde “Galatasaray-Fenerbahçe” öbeği ile “Fenerbahçe-Galatasaray” öbeği arasında anlamsal farklılık söz konusudur. “Galatasaray-Fenerbahçe” öbeğinde müsabakanın Galatasaray’ın iç sahasında gerçekleştiği, “Fenerbahçe-Galatasaray” öbeğinde ise müsabakanın Fenerbahçe’nin iç sahasında gerçekleştiği bilgisi saklıdır. Spor dilinde bu bağlam ile kurulmuş kısa çizgi öbeklerindeki unsurların sırası anlamı etkiler. Oysa, örneğin “Galatasaray-Fenerbahçe dostluğu adına çok önemli bir toplantı gerçekleştirildi.” cümlesindeki bağlam farklıdır ve etkileşim bildirir. Yukarıda da belirtildiği gibi etkileşim bildirme bağlamındaki kısa çizgi öbeğinin unsurlarının yerleri, aksini isteyen göstergeler olmadığı sürece birbirleriyle değiştirilebilir. Örnek verilen bu kısa çizgi öbeklerindeki unsurların şekil yapısı aynı olsa da kuruluş bağlamları farklıdır. Bu da öbekleri oluşturan unsurlardaki sıranın anlama etki edip etmeyeceğini belirlemiştir.

Skor bildirme bağlamlı kısa çizgi öbeklerinde ise büyük skorun önce, küçük skorun sonra konumlandırılması eğilimi vardır. Ancak daha çok spor dilinde ve yazıda olmak üzere ev sahibi

takımın skorunun önce, deplasman takımının skorunun sonra konumlandırıldığı kullanımlar da söz konusudur.

Yukarıdaki rekabet ve skor bildirme bağlamı örneklerden bazılarının içindeki unsurlar anlamsal olarak edat öbeklerine [Galatasaray'a karşı] benzese de edat öbekleri “*kelime ya da kelime gruplarının sonuna edatların eklenmesiyle oluşturulan kelime gruplarıdır.*” (Altun, 2011:19) Örnekteki kısa çizgi öbeği [Galatasaray-Fenerbahçe] bir edat aracılığıyla teşekkül etmemiştir. Bütünleşikliği yazı dilinde, kısa çizgi işareti (-) ile temsil edilmiştir. Edat öbeğiyle olan anlamsal farkı yaratan da bu bütünleşiklik ifadesinin öne çıkarılmasıdır. Bu öbeğin; edat öbeğini oluşturan unsurlarla değil, kısa çizgi öbeğini oluşturan unsurlarla ortaya çıkmasının sebebi; yalnızca dilde en az çaba ilkesinin işletilmesi değil, aynı zamanda anlamındaki bu bütünleşiklik ifadesidir. Rekabet ve skor bildirme bağlamı kısa çizgi öbeklerinin yapıları ve anlamsal kuruluş mantıkları edat öbeğinden farklıdır. Şekil yönünden kısa çizgi öbeği ile karıştırılabilecek yapılardan olan “birleşik isim” ve “özel isim öbeği” terimleri ile ilgili tartışmalar ve kısa çizgi öbeklerinin bu yapılardan ayrıştığı yönler hakkında ise bu çalışmanın “İstikamet ve Mesafe Aralığı Bildirme İşlevi” başlığı altında bilgi verilmişti.

Mensubiyet ve Adres Bildirme İşlevi: Ek almamış iki yerleşim adının arasına giren kısa çizgi “-” işareti, mensubiyet ve adres bağlamı kısa çizgi öbekleri bünyesinde bütünleşik bir “/x/-e bağlı /y/” ve “/x/’e bağlı /y/-e bağlı z” anlamını temsil edebilir.

Örnekler:

- a) “Artvin-Ardanuçluyum.” [Benzer Anlam Yapısı: Artvin’e bağlı Ardanuç] [Şekil Yapısı: Artvin-Ardanuç].

→ Cümlede ayrı ayrı Artvinlilik ve Ardanuçluluktan bahsedilmemektedir. Bütünleşik bir anlam mevcuttur. Kısa çizgi öbeği bir bütün olarak konumlanmıştır.

- b) “Bursa-Nilüfer-Görükle’de satılık daireleri var.” [Benzer Anlam Yapısı: Bursa’ya bağlı Nilüfer’e bağlı Görükle] [Şekil Yapısı: Bursa-Nilüfer-Görükle].

→ Cümlede “Bursa’da satılık daireler, Nilüfer’de satılık daireler, Görükle’de satılık daireler” anlamı yoktur. Bütünleşik bir anlam mevcuttur. Kısa çizgi öbeği bir bütün olarak konumlanmıştır.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere mensubiyet ve adres bildirme bağlamı kısa çizgi öbeklerinde öbeği oluşturan sözcükler anlamsal olarak bütünleşik “/x/-e bağlı /y/” veya “/x/’e bağlı /y/-e bağlı z” kavram alanına girerken bünyelerine herhangi bir ek ya da yanlarına fazladan bir sözcük almazlar. O kavram alanı, yazı diline kısa çizgi işareti (-) ile yansıtılır.

Mensubiyet ve adres bildirme bağlamındaki kısa çizgi öbeğinin unsurlarının sırası önemlidir. İlk ad, ikinci adın bağlı olduğu; ikinci ad, varsa üçüncü adın bağlı olduğu yerleşim yerini ifade eder.

Bugün birleşik ada dönüşmüş pek çok yer ismi, mensubiyet ve adres bildirme işlevli kısa çizgi öbeği yapısında kurulduktan sonra kalıplaşmıştır. Örnek: Yenişarbademli -Eskiden Yenişar Kazası'na tabi, Bademli Karyesidir-, Alaplıbölücek -Alaplı ilçesine bağlı Bölücek köyü- vb.

Yukarıda verilen örneklerdeki yapılar “Kelem Yenice”, “Karadeniz Ereğli” vb. yapılarla karıştırılmamalıdır. “Kelem Yenice”, “Karadeniz Ereğli” vb. yapılar bazı araştırmacıların birleşik ad, bazı araştırmacıların eksilteli yapı⁸, bazı araştırmacıların ise eksiz ad tamlaması olarak değerlendirdiği bir formdadır. Bu yapılarda benzerlerinden ayırma işlevi ön plandadır, dolayısıyla anlamsal olarak sıfat tamlaması işlevi görürler. Bu çalışmada söz konusu öbeklerin derin yapısının “Kelem+φ Yenice+si”, “Karadeniz+φ Ereğli+si” biçiminde olduğu görüşünde olunduğunu belirtmek gerekir.

Şekil yönünden kısa çizgi öbeği ile karıştırılabilecek yapılardan olan “birleşik isim” ve “özel isim öbeği” terimleri ile ilgili tartışmalar ve kısa çizgi öbeklerinin bu yapılardan ayrıştığı yönler hakkında ise bu çalışmanın “İstikamet ve Mesafe Aralığı Bildirme İşlevi” başlığı altında bilgi verilmiştir.

Bütünleşik Birliktelik Bildirme İşlevi: Ek almamış iki sözcüğün arasına giren kısa çizgi “-” işareti, bütünleşik birliktelik bildirme bağlamı kısa çizgi öbekleri bünyesinde, bütünleşik bir “/x/ ve /y/” veya “/x/ ve /y/ ve /z/” anlamını temsil edebilir.

Örnekler:

- a) “Bu coğrafyaya Avusturya-Macaristan İmparatorluğu uzun yıllar boyunca hükmetmişti.”
[Benzer anlam yapısı: Avusturya ve Macaristan] [Şekil yapısı: Avusturya-Macaristan].

→ “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu” ad tamlamasının derin yapısı “Avusturya+φ İmparatorluğu, Macaristan+φ İmparatorluğu” şeklinde değil, “Avusturya-Macaristan+φ İmparatorluğu” şeklindedir. Tamlamada iki ayrı imparatorluktan değil, bütünleşik bir Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan söz edilmektedir. Görüldüğü üzere kısa çizgi öbeği, başka sözcük öbeklerinin yapılarına katılırken bir bütün olarak hareket etmiş ve hatta bir imparatorluğun özel adı olmuştur.

- b) “Afet bölgesinde arama-kurtarma çalışmalarına hız verildi.” [Benzer anlam yapısı: Arama ve kurtarma] [Şekil yapısı: Arama-kurtarma].

⁸ “Kimi zaman öbeği kuran birimlerde eklerin düştüğüne rastlanır. Bu durum, eksilteli yapı dediğimiz, yapısı bozuk dil birimlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.” (Güllülü, vd., 2012: 552).

→ “Arama-kurtarma çalışmaları” ad tamlamasının derin yapısı “Arama+φ çalışmaları, kurtarma+φ çalışmaları” şeklinde değil, “Arama-kurtarma+φ çalışmaları” şeklinde değerlendirilmelidir. Tamlamada birbirinden bağımsız iki ayrı çalışmadan değil⁹, bütünleşik arama-kurtarma çalışmalarından söz edilmektedir. İngilizce “search and rescue” terimi kaynaklı olarak Türkçeye geçen ve Türk dilinde “arama ve kurtarma” ya da “arama-kurtarma” terimleriyle karşılanan terim AFAD’ın Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü’nde (2014:39) “*afet nedeniyle güç durumda kalmış insanların, özel olarak eğitilmiş ve donatılmış resmî veya özel ekipler tarafından aranması, bulunması ve kurtarılmasına yönelik çalışma.*” şeklinde tanımlanır. Görüldüğü üzere tanımda da bütünleşik faaliyetlerden söz edilmektedir. Yabancı dilden doğrudan çevirisi “ve” bağlacı ile yapılmış terimin Türk dilinde kısa çizgi öbeğiyle kurulmuş “arama-kurtarma” biçiminin daha yaygın olarak tercih edilmesinin sebebi işte bu bütünleşiklik anlatımıdır.

c) “Bu roman, okuyucusunu aşk-entrika-cinayet üçgeninin ortasında bırakıyor.” [Benzer anlam yapısı: Aşk ve entrika ve cinayet] [Şekil yapısı: Aşk-entrika-cinayet].

→ “Aşk-entrika-cinayet üçgeni” ad tamlamasının derin yapısı “aşk+φ üçgeni, entrika+φ üçgeni, cinayet+φ üçgeni” şeklinde değil, “Aşk-entrika-cinayet+φ üçgeni” şeklindedir. Tamlamada üç ayrı üçgenden değil, bütünleşik bir aşk-entrika-cinayet üçgeninden söz edilmektedir. Görüldüğü üzere kısa çizgi öbeği, başka bir sözcük öbeğinin yapısına katılırken bir bütün olarak hareket etmiştir.

d) “Mazhar-Fuat-Özkan konserine iki biletimiz var.” [Benzer anlam yapısı: Mazhar ve Fuat ve Özkan] [Şekil yapısı: Mazhar-Fuat-Özkan].

→ “Mazhar-Fuat-Özkan konseri” ad tamlamasının derin yapısı “Mazhar+φ konseri, Fuat+φ konseri, Özkan+φ konseri” şeklinde değil, “Mazhar-Fuat-Özkan+φ konseri” şeklindedir. Tamlamada üç ayrı konserden değil, bütünleşik bir Mazhar-Fuat-Özkan konserinden söz edilmektedir. Görüldüğü üzere kısa çizgi öbeği, başka sözcük öbeklerinin yapılarına katılırken bir bütün olarak hareket etmiştir. Aynı cümlenin “Mazhar ve Fuat ve Özkan konserine iki biletimiz var.” şeklinde ifade edilmeyişinin sebebi yalnızca kısaltma değildir. Bu isimlerin tek tek değil bütünleşik olarak konser veriyor olduklarının, bir bütünleşikliği ifade ettiklerinin yansımasıdır. Örnekte, bir kısa çizgi öbeğinin bir müzik grubunun özel adı olma hüviyeti kazandığı da görülmektedir.

e) “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden mezun olmuş.” [Benzer anlam yapısı: [Tarih ve Coğrafya] [Şekil yapısı: Tarih-Coğrafya].

⁹ Arama ve kurtarma birbirinden ayrı iki faaliyettir. Ancak “arama-kurtarma” terimi, bu ikisinin bütünleşik ve bağlantılı şekilde gerçekleştirildiği faaliyet alanını ifade eder.

→ Bu örnekteki ad tamlamasının tamlayanı bir bağlama öbeğidir. Bu bağlama öbeğinin ilk unsuru bir sözcük ve ikinci unsuru ise bir kısa çizgi öbeğidir. Bu tercih, bütünleşik birliktelik bildiren kısa çizgi öbekleriyle, “ve” bağlaçlı bağlama öbekleri arasındaki farkı en belirgin şekilde göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Yukarıdaki bütünleşik birliktelik bildirme bağlamı örneklerden bazıları anlamsal olarak bağlama öbeklerine [Arama ve kurtarma] yaklaşırsa da bu çalışmanın “sayı ve miktar bildirme işlevi” kısmında da belirtildiği gibi bağlama öbekleri “*kelime ya da kelime gruplarının arasına bağlaçların getirilmesiyle kurulu kelime gruplarıdır.*” (Altun, 2011:18). Örneklerdeki kısa çizgi öbekleri bağlaç aracılığıyla teşekkül etmemiştir. Bütünleşiklikleri yazı dilinde, kısa çizgi işareti (-) ile temsil edilmiştir. Örneğin “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi” tamlamasının tamlayanında yer alan “Tarih-Coğrafya” kısa çizgi öbeği “Tarih ve Coğrafya” şeklinde de ifade edilebilirdi. Ancak bu iki disiplinin bütünleşikliğini vurgulamak ve onları dil disiplininden bu bağlamda ayırmak için kısa çizgi öbeği tercih edilmiştir. Yani bu öbeğin bağlama öbeğini oluşturan unsurlarla değil, kısa çizgi öbeğini oluşturan unsurlarla ortaya çıkmasının sebebi, yalnızca dilde en az çaba ilkesinin işletilmesi değil, aynı zamanda anlamındaki bu bütünleşiklik ifadesidir. Bütünleşik birliktelik bildirme bağlamı kısa çizgi öbeklerinin yapıları ve anlamsal kuruluş mantıkları bağlama öbeklerinden farklıdır. Bir imla işareti aracılığıyla kurulmuş olmasından dolayı bütünleşik birliktelik bağlamı kısa çizgi öbekleri ile virgülle art arda sıralanmış yapıları da birbirine karıştırmamak gerekir. Virgül, sıralanan unsurlara bütünleşiklik anlamı katmaz. Bu bağlamda sözcük öbekleri kuracak nitelikleri bünyesinde taşımaz.

“Avusturya-Macaristan” ve “Mazhar-Fuat-Özkan” gibi örneklerde bütünleşik birliktelik bildirme bağlamı kısa çizgi öbekleri donarak özel ad işlevi kazanmıştır. Dolayısıyla bu yapılarda unsurların yeri de donmuştur. “Arama-kurtarma” yapısında da söz konusu öbek, bir faaliyet disiplininin adı olma özelliği kazandığı için unsurlarının yeri değiştirilemez. Aynı zamanda arama ve kurtarma faaliyetleri arasında bir öncelik sonralık bağlamı, bütünleşiklikte sıra da mevcuttur. “Aşk-entrika-cinayet üçgeni” yapısında yukarıdaki durumlar söz konusu olmadığından unsurların yerlerinin değiştirilmesi bunlara nispeten mümkündür.

Şekil yönünden kısa çizgi öbeği ile karıştırılabilecek yapılardan olan “birleşik isim” ve “özel isim öbeği” terimleri ile ilgili tartışmalar ve kısa çizgi öbeklerinin bu yapılardan ayrıştığı yönler hakkında ise bu çalışmanın “İstikamet ve Mesafe Aralığı Bildirme İşlevi” başlığı altında bilgi verilmiştir.

Kısa çizgi öbeğinin tanımında yer alan “bütünleşik /x/-den /y/-e”, “/x/ ve /y/ arasında-arasındaki”, /x/-e karşı /y/, /x/’e bağlı-mensup /y/, /x/ ile /y/, /x/ ve /y/...” ifadesinden yola çıkarak bu sözcük öbeği türünü “kısa çizgi işaretiyle kurulan sözcük öbekleri” ana başlığı altında

yukarıda geçen öbek kurucularının oluşturdukları kategoriler dahilinde (örn. kısa çizgi işareti ile kurulan bağlama öbekleri vb.) değerlendirme düşüncesi, bu çalışmanın verileri dikkate alındığında doğru olmaz. Tanımlamadaki “bütünleşik” sıfatı çok önemlidir. Kısa çizgi öbekleri, yukarıdaki öbek kurucularının oluşturdukları yapılara benzer anlamda yapılar ortaya çıkarsa da aynı anlamda yapılar ortaya çıkarmazlar. Şekil olarak farklılıkları bir yana diğer öbeklerden “bütünleşiklik” anlamı ile de ayrılırlar. Buna ek olarak, örneğin “Aydın-İzmir otoyolu” ad tamlamasının tamlayanında yer alan kısa çizgi öbeğinin benzer anlam yapısı yukarıda da belirtildiği gibi “Aydın’dan İzmir’e kadar otoyol” ya da “Aydın ve İzmir arasındaki otoyol” olarak düşünülebilir. Bu durumda bu öbeğin kategorizasyonunda edat öbeği kuruluşu mu yoksa aitlik öbeği kuruluşu mu esas alınacaktır? Kaldı ki “Aydın-İzmir” öbeği bütünleşiklik anlamıyla her iki yapıdan da ayrılmaktadır. Dolayısıyla, kısa çizgi öbekleri müstakil bir sözcük öbeği türü olarak incelenmelidir.

Bu öbeği oluşturan unsurların aralarında kısa çizgi olmadan yazılmaları sıkça görülen bir imla kusurudur. Bu tür imla kusurlarının sayısı giderek artmaktadır. “Arama-kurtarma” yerine “arama kurtarma”, “İngilizce-Türkçe” yerine “İngilizce Türkçe” veya “İngilizce, Türkçe” vb. kullanımları hatalıdır. Kısa çizgi işaretinin doğru kullanımına dikkat edilmelidir.

Sonuç

Bu araştırmada tartışılan verilere dayanılarak kısa çizgi öbekleri hakkında ortaya çıkan tespitler şöyle sıralanabilir:

1. Kısa çizgi öbeği; Türkiye Türkçesi yazı dilinde kısa çizgi (-) işareti ile birlikte kurulan ve anlamsal olarak bütünleşik “/x/-den /y/-e , /x/ ve /y/ arasında, /x/ ve /y/ arasındaki, /x/-e karşı /y/, /x/’e bağlı-mensup /y/, /x/ ila /y/, /x/ ve /y/” ile bu yapılardan bazılarının daha fazla öge ile genişletilmiş biçimlerini içeren, istikamet ve hedef aralığı bildirme işlevi, sayı ve miktar aralığı bildirme işlevi, rekabet ve skor bildirme işlevi, mensubiyet ve adres bildirme işlevi, süre aralığı bildirme işlevi ve bütünleşik birliktelik bildirme işlevi gibi muhtelif işlevlerde ortaya çıkan bir sözcük öbeği türüdür.
2. Kısa çizgi öbekleri, tıpkı sözcük öbeği tanımlarının genel kabullerinde belirtildiği gibi en az iki bağımsız sözcükten meydana gelmekte, şekil ve mana açısından bir bütünlük göstermekte, bir varlığın ya da kavramın adı olabilmekte, başka sözcük öbeklerinin yapılarına katılırken bir bütün olarak hareket edebilmekte ve geçtikleri cümlelerin derin yapılarında bir bütün olarak konumlanabilmektedir.

3. Kısa çizgi öbeklerinde öbeği oluşturan sözcükler anlamsal olarak, ilgili bütünleşik kavram alanlarına girerken bünyelerine herhangi bir ek ya da yanlarına fazladan bir sözcük almazlar. O kavram alanı, yazı diline kısa çizgi işareti (-) ile yansıtılır.
4. Kısa çizgi öbeklerinde bağlam çok önemlidir. Öbek unsurlarındaki sıranın anlama etkileri öbeğin işaret ettiği bağlama göre değişiklik gösterir.
5. Kısa çizgi öbekleri, çeşitli açılardan benzeştikleri; birleşik ad öbeği (ya da özel isim grubu), aitlik öbeği, bağlama öbeği, edat öbeği, sıfat tamlaması, belirtili/belirtisiz ad tamlaması, eksiz ad tamlaması (ya da eksilteli yapı), virgül ya da diğer imla işaretleri ile sıralanmış unsurlarla ve birleşik adlarla karıştırılmamalıdır. Bu öbeğin, diğer öbekleri oluşturan unsurlarla değil de kısa çizgi öbeğini oluşturan unsurlarla ortaya çıkmasının sebebi, yalnızca dilde en az çaba ilkesinin işletilmesi değil, aynı zamanda anlamındaki bütünleşiklik ifadesidir.
6. Kısa çizgi öbekleri, şekilsel açıdan ve bütünleşiklik ifadesi göz önüne alındığında anlam bakımından diğer öbeklerden farklıdır. Bu farklılıklardan dolayı bu kategori, “kısa çizgi işaretiyle kurulan sözcük öbekleri” benzeri bir ana başlık altında anlamsal olarak benzeştikleri yönler olan öbek kurucularının oluşturdukları kategoriler dahilinde (örn. kısa çizgi işareti ile kurulan bağlama öbekleri, kısa çizgi işareti ile kurulan edat öbekleri vb.) ele alınmamalıdır.
7. İmla işaretleri yazı dili için oldukça önemli unsurlardır. Dil dizgesinin her parçasının olduğu gibi yazı dilinin öğelerinden noktalama işaretlerinin görevleri de dildeki içsel dinamiklerle evrilebilir yahut dışarıdan ödünçlerle genişleyebilir. Kısa çizgi işaretinin kazandığı birtakım yeni işlevlerde yabancı dillerin etkisi mevcuttur.
8. Kısa çizgi öbeğini oluşturan unsurların aralarında kısa çizgi olmadan yazılmaları sıkça görülen bir imla kusurudur. Kısa çizgi işaretinin doğru kullanımına dikkat edilmelidir.
9. Kısa çizgi öbeklerinin müstakil bir sözcük öbeği türü olarak incelenmesinin ve gramer kitaplarında kendine yer bulmasının gerektiği savı yukarıdaki veriler dolayısıyla dikkatlere sunulmaya değerdir.

Kaynakça

AFAD. *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2014.

Akalın, Şükrü Haluk. *Yazım Kılavuzu*, Ankara: TDK Yayınları, 2012.

Alibekiroğlu, Sertan. "Türkçede Kısa Çizginin Kullanım Yerlerine Ekler". *Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi (CALESS)*, 2(2), 2020: 547-557.

Altun, Mustafa. *Türkçede Kelime Grupları Çözümlemeleri "Türk Romanlarından Örneklerle"*, İstanbul: Mvt Yayıncılık, 2011.

Balyemez, Sedat. "Türkiye Türkçesinde Dakikalı Saat İfadeleri ve Saat Grubu", *Dil Araştırmaları Dergisi*, 2, 2008, 87-92.

Balyemez, Sedat. "Türkiye Türkçesinde Tarih İfade Etmek İçin Kullanılan Yapıların Söz Dizimi Bakımından İncelenmesi", *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiri Kitabı I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2014.

Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları, 1990.

Baydar, Turgut. "Bağlama Grubu Üzerine". *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 6/15, 2018: 62-74.

Çelik, Anıl. "Türk Dilinde Bir Modernleşme Sorunu: Türkçe Kelimelere Batı Kaynaklı Ön Ekler Getirilerek Türetilen Yeni Terimler". *Dil ve Edebiyat Yazıları İçinde*. 53-77. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2018.

Çelik, Anıl. "Türkçede Kelime Olarak Kullanılan Batı Kaynaklı Ön Eklerin Bugünkü Durumu Üzerine". *Eurasian Academy Of Sciences Social Sciences Journal*, 6, 2015: 82-99.

Ertane Baydar, Arzu Sema - Baydar, Turgut. "Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16, 2001: 27-47.

Güllülü, Meral - Aydın, Hasane - Üstünova, Mustafa - Üstünova, Kerime - Çetinoğlu Berberoğlu, Gülnaz - Akgün, Nilüfer. "Bursa'daki Cadde, Mahalle, Sokak Adlarında Birleşik Yapılı Tamlayanlar Üzerine". *Turkish Studies*, 7(2), 2012: 547-556.

Karaca, Hasan. "Türkiye Türkçesinde Sadece Sayılarla Kurulan Söz Dizimsel Yapılar", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (3), 2018: 814-819

Kerimoğlu, Caner. "Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi ile İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 2006: 106- 118.

Kerimoğlu, Caner. "Sözcük Öbeği Olarak Cümle ve Bir Öbek Önerisi". *Türkiyat Mecmuası*, 26/2, 2016: 241-245.

Korkmaz, Zeynep. *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları, 1992.

Özkan, Abdurrahman. "Bir Söz Dizimi Terimi: Özel İsim Grubu". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 43, 2018: 1-11.

Özözen, Yüceol Muna. "Türkiye Türkçesinde Saat Anlatımlarının Sözdizimsel Yapısı", *Dil Dergisi*, 89 (Mart), 2000, 76-80.

Şahin, Hatice. "Türkçede Ön Ek". *Uludağ Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 2006: 65-77.